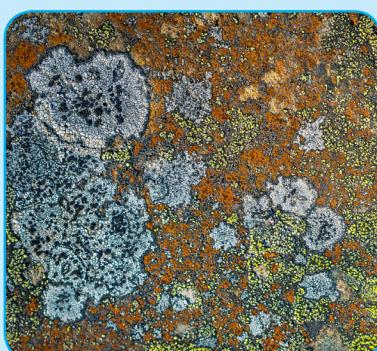

FAKTAKORT

DYR OG PLANTER I ARKTIS OG ANTARKTIS

NYNORSK

Isbjørn

Vitskapleg namn: *Ursus maritimus* (lat.)

Utsjånad

Isbjørnen har gulkvit kraftig vassavstøytande pels. Underhåra er svarte. Pelsen dekkjer heile kroppen. Til og med under føtene og i rumpa er det pels til å isolere mot kulde. Isbjørnen kan bli 3 meter lang og vege opptil 400 kilo.

Levestad

Isbjørnen lever i arktiske strøk.

Isbjørnen blir rekna som eit sjøpattedyr fordi han lever mest på havisen. Ein isbjørn kan vandre fleire tusen kilometer på eitt år og symje samanhengande avstandar opptil 160 km.t

Mat

Isbjørnar et sel og særleg spekk. Klarer dei å fange ein kvalross eller ein narkval, et dei gjerne dei også.

Formeiring

Hobjørnane lagar hi i snøen om hausten. Dei nyfødde ungane er ikkje større enn marsvin. Ungane er saman med mora i hiet i fleire månader før dei bevegar seg ut på isen.

Visste du?

Isbjørnar er freda. Dei står i fare for å bli utrydda på grunn av klimaendringane. Dersom havisen smelter, vil ikkje isbjørnen klare seg. Han treng fast is der han kan kvile og jakte. Ein isbjørn blir for varm når temperaturen blir over 10 °C.

Ord å snakke om: spekk • vassavstøytande • isolere

Oppgåver

- 1 Kvar lever isbjørnen?
- 2 Kva er favorittmaten til ein isbjørn?
- 3 Beskriv korleis isbjørnen toler det kalde klimaet.
- 4 Kva er grunnen til at isbjørnen har gulkvit pels, trur du?
- 5 Kva er den største trusselen for isbjørnane?
- 6 Skriv ei faktasetning om noko du lærte om isbjørnen.

Blåkval

Vitskapleg namn:
Balaenoptera musculus (lat.)

Utsjånad

Blåkval er sannsynlegvis det største dyret som har levd på jorda. Han kan bli 34 meter lang og vege opp mot 200 tonn. Blåkvalen er gråblå og kan ha grågule flekkar av algevekst på ryggen. Han har ein liten ryggfinne. Tunga til ein blåkval kan vege 3–4 tonn, like mykje som ein elefant veg.

Levestad

Om sommaren lever blåkvalen i dei kjølige polarområda. Om vinteren lever han i tropiske område, der han parar seg og føder ungar. Ein blåkval kan gjere dykk på over 200 meter og vere under vatn i opptil 30 minutt.

Mat

Blåkvalen er ein bardekval. Han har mellom 500 og 800 bardar i munnen. Bardar er ei slags børste / ein slags kam som heng ned frå overkjeven. Kvalen sym med open kjeft og siler vatnet gjennom bardane slik at maten set seg fast. Kvalen sveiper maten inn i munnen med tunga si. Han et cirka 3,6 tonn kril og hoppekrepss i døgnet.

Formeiring

Blåkvalen er eit pattedyr og føder levande ungar. Kalven er 7–8 meter lang. Han drakk 400 liter morsmjølk i døgnet. Mjølka blir spruta inn i munnen på kalven. Han klarer ikkje å suge.

Visste du?

Blåkvalen er totalfreda. Han kan bli 100 år. Det vitskaplege namnet «musculus» betyr muskuløs, men kan også bety lita mus.

Ord å snakke om: buk • ryggfinne • algar • bardar

Oppgåver

- 1 Beskriv blåkvalen.
- 2 Beskriv korleis ein blåkval et.
- 3 Kvar lever blåkvalen?
- 4 Kva betyr det vitskaplege namnet til blåkvalen?
- 5 Kva betyr det at blåkvalen er freda, trur du?
- 6 Teikn ein blåkval.

Vågekval

Vitskapleg namn:
Balaenoptera acutorostrata (lat.)

Utsjånad

Han er nest minst av bardekvalane. Han blir 7–10 meter lang og 6–10 tonn tung. Buken er kvit, og ryggen er svart.

Vågekvalar har eit kvitt band rundt kvar sveiv. Vågekvalen har eit langt smalt hovud.

Levestad

Vågekvalen lever i havet rundt Noreg, USA og i antarktiske farvatn.

Mat

Vågekvalen har bardar, som er ein slags kam som heng ned frå overkjeven. Han sym med open kjeft og siler vatnet gjennom bardane slik at maten set seg fast. Deretter bruker kvalen tunga til å sveipe maten inn i munnen. Vågekvalen et kril, zooplankton og hoppekreps.

Formeiring

Vågekvalen er eit pattedyr. På vinteren føder ho ein kalv på nesten 3 meter. Kalven er saman med mora i 2 år.

Visste du?

Vågekvalar er den vanlegaste kvalarten. Det er populært å dra på kvalsafari for å sjå på vågekvalar. Vågekvalar er nysgjerrige og kan ofte symje rundt båtane. Vågekvalar har därleg ande som du kan kjenne når han sym rundt deg under vatnet!

Ord å snakke om: • buk • sveiv • bardar • kril • kvalsafari

Oppgåver

- 1 Kva type kval er vågekvalen?
- 2 I kva for farvatn lever vågekvalen?
- 3 Korleis kan du kjenne igjen ein vågekval?
- 4 Korleis får vågekvalen maten inn i munnen sin?
- 5 Skriv det vitskaplege namnet til vågekvalen og les det for ein medelev.
- 6 Kva er spesielt med vågekvalen, meiner du?

Knølkval

Vitskapleg namn:
Megaptera novaeangliae (lat.)

Utsjånd

Knølkvalen er ein bardekval som er lett å kjenne igjen. Han er ein nokså tjukk kval med eit rundt hovud som er dekt av store hudknollar. Han er svart på oversida, og på ryggen har han ein pukkel. Knølkval kan bli om lag 19 meter lang og vege opp mot 40 tonn. Sveivane kan bli 6 meter lange.

Levestad

Knølkvalen finst i alle verdshav. Om sommaren sym han oppover norskekysten mot Svalbard og lever i kjølige farvatn. Knølkvalen sym over veldig lange avstandar.

Mat

Knølkval et kril og fisk. Knølkvalen er flokkdyr, og dei samarbeider om å jakte på fisk. Dei blæs bobler i vatnet slik at fisken blir stengd inne i eit «boblegjerde» som fiskane ikkje torer å symje gjennom. Kvalane sym deretter gjennom bublene med open munn og sluker heile stimen i éin jafs.

Formeiring

Knølkvalen er eit pattedyr og føder levande ungar. Han føder alltid i tropiske område. Ein nyfødd kalv er omrent 4 meter lang.

Visste du?

Humpback Whale er det engelske namnet på knølkvalen. Det betyr pukkelkval. Knølkvalen er glad i å leike og er kjend for dei fantastiske hoppa sine opp i lufta. Han syng når han vil ha kjærast. Lyden kan vare lenge og bli ganske høg.

Ord å snakke om: hudknoll • sveiv • flokkdyr • stim • pukkelkval

Oppgåver

- 1 Beskriv korleis knølkvalen ser ut.
- 2 Kvar lever knølkvalen?
- 3 Fortel korleis knølkvalen jaktar på fisk.
- 4 Kor lang er ein nyfødd knølkval?
- 5 Kva er det engelske namnet til knølkvalen, og kva betyr namnet?
- 6 Kva gjer knølkvalen når han vil ha kjærast?

Kvitkval

Vitskapleg namn:
Delphinapterus leucas (lat.)

Utsjånad

Kvitkvalen er ein tannkval. Ha kan minne litt om ein delfin. Hovudet er rundt, og han har nokre få tenner i underkjeven. Ein nyfødd kvitkval er brun. Som ungdom er han grå, men etter 5–10 år blir han heilt kvit. Ein vaksen kvitkval blir 3–5 meter lang og veg omrent 1500 kg.

Levestad

Kvitkvalen finst i dei fleste arktisk strøk. Om sommaren dreg kvitkvalen til Canada for å pare seg og føde ungar. Dei lever i store flokkar med fleire hundre kvalar.

Mat

Kvitkvalen et krepsdyr, hellefisk, torsk og blekksprut. Han sluker byttet heilt.

Formeiring

Kvitkvalen er eit pattedyr og får stort sett ein kalv kvart tredje år. Hoa er drektig i cirka 14–15 månader.

Visste du?

Det vitskaplege namnet «*Delphinapterus leucas*» betyr kvit delfin utan vengjer. Namnet kjem av den vesle ryggfinnen. Han er også kjend for den spesielle lyden sin som kan minne om ein kanarifugl. Kvitkvalen er utryddingstrua. Kvalen pustar med lunger og må til overflata for å hente oksygen.

Ord å snakke om: flokk • sluke • underkjeve • drektig • ryggfinne

Oppgåver

- 1 Kva er spesielt med lyden til kvitkvalen?
- 2 Kva type kval er kvitkvalen?
- 3 Kva farge har ein nyfødd kvitkval?
- 4 Kva et ein kvitkval?
- 5 Kva betyr det vitskaplege namnet til kvitkvalen?
- 6 Korleis pustar ein kvitkval?

Albatross

Utsjånad

Albatrossar er store, flygande fuglar. Det finst 22 albatrossartar, og felles for dei er at dei har eit enormt vengjespenn. Vengjespennet gjer at dei er svært gode flygarar. Dei kan gli i lufta i timevis utan å slå med vengjene.

Levestad

Albatrossen lever i områda rundt Antarktis, men dei reiser over store avstandar. Dei kan fly rundt heile kloden på nokre dagar. Mesteparten av livet blir tilbringa på sjøen. Dei er på land berre når dei skal hekke og leggje egg.

Mat

Albatrossar lever stort sett av blekksprut som sym i havoverflata. Dei et også fisk, kril, krabbar, reker, hummar og andre krepsdyr.

Formeiring

Ein albatross er monogam. Det betyr at han har same kjærast heile livet. Dei legg eitt egg i året. Ein albatross kan bli opptil 60 år.

Visste du?

Kvart år dør titusenvis av albatrossungar fordi dei blir kvelte av plast og anna avfall frå menneske. Albatrossforeldra trur det er mat, og matar ungane sine med avfallet.

Ord å snakke om: vengjespenn • hekke • havoverflate • monogam

Oppgåver

- 1 Kva er ein albatross?
- 2 Kor mange albatrossartar finst det?
- 3 Kva meiner vi med vengjespenn?
- 4 Kva god eigenskap har albatrossen?
- 5 Kva betyr det å vere monogam?
- 6 Kvifor er albatrossen utryddingstrua?

Petrell

Vitskapleg namn: *Pterodroma* (lat.)

Utsjånad

Petrell er ei samlenemning på 23 artar av stormfuglar eller havfuglar. Eit fellestrekke er at dei har lange vengjer og korte halar.

Petrellane er framifrå flygarar.

Fordi petrellane er mørke på oversida og lyse på undersida, er dei vanskelege å få auge på for byttedyr i havet.

Levestad

Petrellane lever i alle verdshava, men flest artar finn vi på den sørlege halvkula rundt Antarktis.

Mat

Petrellane lever stort sett av fisk, kril, krabbar, reker, hummar og andre krepsdyr. Nokre av petrellartane er gode dykkerar og dykkar djupt ned etter dyreplankton.

Formeiring

Petrellane trekkjer til land berre når dei skal leggje egg. Dei legg berre eitt egg om gongen, og det tek lang tid før det blir klekt.

Visste du?

For å forsvare seg spyttar petrellet saltvassoppløysing frå nasebora. I tillegg spyttar han ut ei illeluktande oljeaktig væske frå halsen. Lukta kan sitje fast i fjørene i utstoppa petrellar i fleire hundre år. Petrell har fått namnet sitt etter historia om då disippelen Peter gjekk på vatnet bort til Jesus. Petrellet spring nemleg på vatnet før han flyr opp i lufta.

Ord å snakke om: byttedyr • verdshav • konsentrert • utstoppa

Oppgåver

- 1 Kva blir petrellane også kalla?
- 2 Kva kjenneteiknar petrellane?
- 3 Kva lever petrellane av?
- 4 Kor mange egg legg petrellane?
- 5 Forklar korleis petrellet kan forsvare seg.
- 6 Kva betyr «utstoppa»?

Adeliepingvin

Vitskapleg namn:
Pygoscelis adeliae (lat.)

Utsjånad

Ein adeliepingvin er ein fugleart som tilhører slekta børstehalepingvinar. Dei er ikkje flygedyktige.

Fjørdrakta er kvit og svart. Hovudet er heilt svart, mens fronten er kvit. Rundt augo har han ein tynn kvit ring. Både hannen og hoa blir omtrent 70 cm høge og veg omtrent 4,5 kilo.

Levestad

Adeliepingvinane lever i Antarktis. Dei er heilt avhengige av sjøisen her for å overleve. Sjøisen er jaktområdet til pingvinane.

Mat

Desse pingvinane jaktar i flokk og lever stort sett av antarktisk sølvfisk, men dei et også bleksprut og kril. Dei er gode dykkerar og kan dykke opptil 180 meter ned i djupet.

Formeiring

Adeliepingvinane legg som regel to egg. Dei hekkar i store koloniar på isfri steingrunn og legg eggja i reir laga av småstein. Foreldra byter på å ruge og finne mat til pingvinungane.

Visste du?

Adeliepingvinen blei oppdaga første gong i 1840 av franskmannen Jules Dumont d'Urville. Han gav namn til både landområdet og pingvinane etter kona si, som heitte Adélie.

Ord å snakke om: børstehalepingvin • flygedyktig • koloni

Oppgåver

- 1 Kva slekt tilhører adeliepingvinen?
- 2 Kan adeliepingvinane fly?
- 3 Kvar og korleis jaktar adeliepingvinane?
- 4 Kva betyr det at adeliepingvinane hekkar i koloniar?
- 5 Kva er reira laga av?
- 6 Korleis har adeliepingvinen fått namnet sitt?

Gulltoppingvin

Vitskapleg namn:
Eudyptes chrysolophus (lat.)

Utsjånad

Gulltoppingvinen blir også kalla macaronipingvin. Han er lett å kjenne igjen på dei strittande toppfjørene i skinande gulfarge. Augo er rauda og nebbet oransje. Dei blir om lag 70 cm høge og veg om lag 50 kilo. Gulltoppingvinane er ikkje flygedyktige.

Levestad

Gulltoppingvinen lever i områda rundt Antarktis.

Mat

Lever hovudsakleg av kril, men et også fisk og blekksprut. Dei fangar maten når dei dykker.

Formeiring

Gulltoppingvinane legg egg på bart fjell eller klipper. Dei har den same kjærasten heile livet. Kjærastparet byter på å ruge på egget.

Visste du?

Arten er den mest talrike av alle pingvinartane. Ein har funne ut at det finst omrent 18 millionar gulltoppingvinar i strøket rundt Antarktis. Gulltoppingvinane er likevel utryddingstrua på grunn av klimaendringane.

Ord å snakke om: strittande • toppfjør • flygedyktig • ruge

Oppgåver

- 1 Kva blir gulltoppingvinen også kalla?
- 2 Kva farge har gulltoppingvinen på augo?
- 3 Kvifor blir han kalla gulltoppingvin, trur du?
- 4 Kven rugar på egget som gulltoppingvinen legg?
- 5 Kvifor er gulltoppingvinane utryddingstrua?
- 6 Teikn ein gulltoppingvin.

Keisarpingvin

Vitskapleg namn:
Aptenodytes forsteri (lat.)

Utsjånad

Keisarpingvinen er den største av pingvinane. Han blir cirka 115 cm høg og veg mellom 20 og 40 kg. Han er lett å kjenne igjen. Pelsen er svart og kvit, kinna er gule, og han har ei oransje stripe på sida av nebbet.

Levestad

Keisarpingvinen lever berre i Antarktis. Dei lever i store flokkar.

Mat

Keisarpingvinen et kril, fisk og blekksprut. Dei er dyktige symjarar og kan dykke ned til 200 meter. Dei kan halde seg under vatn i omtrent 20 minutt. Dei et mens dei dykker.

Formeiring

Hoene legg egg på den kaldaste tida av året. Egget blir lagt på føtene til hannen. Han puttar egget inn under rugefalden, som er ein hudfald som han har på buken. I dei 65 dagane som rusinga varer, dreg hoene fleire mil ut til havet for å feite seg opp

Vissste du?

Når hoene kjem tilbake frå havet, syng hannane og hoene av full hals for å finne kjærasten sin. Det er eit virvar av lydar, men keisarpingvinen finn snart kvarandre i alt bråket.

Ord å snakke om: rugefald • feite seg opp • song

Oppgåver

- 1 Korleis kan ein kjenne igjen ein keisarpingvin?
- 2 Kvar lever keisarpingvinen?
- 3 Korleis fangar keisarpingvinen maten sin?
- 4 Kven er det som rugar på egget?
- 5 Kor lenge rugar keisarpingvinen på egget?
- 6 Når legg keisarpingvinen egget sitt?

Spekkhoggar

Vitskapleg namn:
Orcinus orca (lat.)

Utsjånad

Spekkhoggen er den største i delfinfamilien. Han er ganske lett å kjenne igjen. Ryggfinnen, som kan bli 2 meter høg, er ofte godt synleg over vassflata. Oversida av kroppen er svart, mens buken er kvit, og bak augo har han ein kvit flekk. Spekkhoggen kan bli opptil 8–10 meter lang og vege 6–8 tonn.

Levestad

Spekkhoggen lever i alle verdshava, men er vanleg å få auge på i nordlege havstrøk.

Mat

Spekkhoggen er eit rovdyr, og han jaktar gjerne i flokk. Han blir ofte kalla «Killer Whale» (mordarkval). Spekkhoggen et fisk, sel, skater, delfinar og hai. Det har hendt at spekkhoggen har angripe menneske, men det er sjeldan.

Formeiring

Spekkhoggen lever i flokk og sym i stim. Ein hann kan ha fleire kjærastar i same flokk. Spekkhoggen føder levande ungar. Kalven er rundt 2 meter lang og veg rundt 200 kilo.

Visste du?

Forskarar meiner at spekkhoggarane er svært intelligente dyr. Dei kan kommunisere med kvarandre over lange avstandar og samarbeider om jakta på byttedyr.

Ord å snakke om: vassflate • stim • intelligent

Oppgåver

- 1 Kven er spekkhoggen i familie med?
- 2 Kor stor kan spekkhoggen bli?
- 3 Beskriv korleis spekkhoggen ser ut.
- 4 Kva et spekkhoggen?
- 5 Kva kallenamn har spekkhoggen?
- 6 Kvifor meiner forskrarar at spekkhoggen er intelligent?

Klappmyss

Vitskapleg namn:
Cystophora cristata (lat.)

Utsjånad

Klappmyss er ein stor sølvgrå selart. Han har svarte flekkar på kroppen og ei svart «maske» i ansiktet. Ein klappmysshann blir også kalla «hettakall» på grunn av ein hufald som han har over panna og snuten sin.

Når ein hann blir sint eller trua, blæs han opp snuten som ein ballong. Ein klappmyss kan bli 2,5 meter lang og vege opp mot 400 kilo. Dei kan bli 30 år.

Levestad

Klappmyss lever i Nord-Atlanteren, langs iskanten i Arktis.

Mat

Klappmyssen kan dykke 100–600 meter ned i vatnet for å finne mat. Han et mykje blekksprut, polartorsk, kveite og lodde.

Formeiring

Ungane blir fødde rett på drivisen, og dei diar mora si i fire dagar. Dei drikk 10 liter mjølk om dagen. Deretter må dei ut i vatnet og skaffe seg mat sjølve. Dei nyfødde klappmyssane heiter «blueback» på engelsk på grunn av den vakre mørkeblå pelsen.

Visste du?

Klappmyss og grønlandssel er dei selartane som betyr mest for norsk ishavsfangst.

Ord å snakke om: hette • hufald • Atlanteren • die

Oppgåver

- 1 Kvifor blir klappmyssen også kalla hettakall?
- 2 Kva skjer med snuten når klappmyssen blir sint?
- 3 Korleis fangar klappmyssen maten sin?
- 4 Kvifor blir ungane kalla «blueback»?
- 5 Kvar blir ungane fødde?
- 6 Kor gammal kan ein klappmyss bli?

Sjøelefant

Vitskapleg namn:
Mirounga leonina (lat.)

Utsjånad

Sjøelefantane er i slekt med selen, og dei blir også kalla elefantsel. Dei er enorme pattedyr som kan bli 6 meter lange og vege opptil 4000 kilo. Dei store hanndyra har snutar som minner om ein elefantsnabel.

Levestad

Sjøelefantane lever rundt Antarktis, Falklandsøyane, Sør-Afrika og Australia.

Mat

Sjøelefantane er rovdyr. Måltida består av fisk og blekksprut.

Forveiring

Sjøelefantane er pattedyr og føder levande ungar. Hanndyra blæs opp den store nasen når dei vil ha kjærast. Dei enorme hjørnetennene er det beste våpenet når hanndyra slåst mot kvarandre for å kapre seg ein kjærast. Dei bit kvarandre i halsen.

Vissste du?

Sjøelefantane heldt på å bli utrydda på slutten av 1800-talet, men no finst det omrent 750 000 sjøelefantar i området rundt Antarktis.

Ord å snakke om: pattedyr • snabel • rovdyr • hjørnetann

Oppgåver

- 1 Kva er det vitskaplege namnet til sjøelefanten?
- 2 Kvifor har sjøelefanten fått namnet sitt, trur du?
- 3 Kor stor og tung kan ein sjøelefant bli?
- 4 Kva et sjøelefanten?
- 5 Kva gjer sjøelefanten når han vil ha kjærast?
- 6 Kor mange sjøelefantar finst det i dag?

Leopardsel

Utsjånad

Leopardselen er lett å kjenne igjen. Kroppen er mørk øvst, mens buken er lys. Langs sidene er kroppen flekkete som på ein leopard. Hovudet er avlangt, og i gapet har han svært spisse tenner. Han kan bli 3 meter lang og 400 kg tung.

Vitskapleg namn:
Hydrurga leptonyx (lat.)

Levestad

Leopardselen lever i havområda rundt Antarktis.

Mat

Denne selen er eit skikkeleg rovdyr! Favorittmaten er pingvinar. Leopardselen er den verste fienden til pingvinen. Han skjuler seg under vatn før han går til angrep. Leopardselen et også kril, blekksprut og fisk.

Formeiring

Leopardselen er eit pattedyr. Han lever stort sett åleine.

Visste du?

Leopardselen er veldig aggressiv når han er på jakt. Han er ein svært dyktig jeger. Han er klønrete på land, men er ein rask symjar og flink til å snu seg fort rundt i vatnet. Det har hendt at han har angripe og drepe menneske.

Ord å snakke om: fiende • aggressiv • rovdyr

Oppgåver

- 1 Korleis kan ein kjenne igjen leopardselet?
- 2 Kvar lever leopardselet?
- 3 Kva liker leopardselet ekstra godt å ete?
- 4 Korleis jaktar han på pingvinane?
- 5 Kva betyr det at leopardselet er aggressiv?
- 6 Kven kan leopardselet også vere farleg for?

Havert

Vitskapleg namn:
Halichoerus grypus (lat.)

Utsjånad

Havert blir også kalla gråsel eller havkobbe. Hannen har lyse flekkar på mørk pels, mens hoa har mørke flekkar på lys pels. Haverten har lang, spiss snute. Augo og øyro sit høgt på hovudet. Haverten blir 3 meter lang og veg 300 kilo.

Levestad

Havert er den største selarten som lever i Noreg. Han trivst langs heile norskekysten, på Island og i Nord-Amerika. Haverten lever både på land og i vatn.

Mat

Havert et fisk, fuglar, krepsdyr og blekksprut. Når han jaktar på eit bytte, angrip han byttet under vatn, nedanfrå.

Formeiring

Kvar haust kjem fleire hundre havertar til Trøndelag i Noreg for å føde. Ein nyfødd unge diar mora si i 2–4 veker. Ungen har kvit, langhåra pels ved fødselen, men etter tre veker byter han til vaksen pels. Deretter begynner dei å symje og fangar maten sjølve.

Visste du?

Haverten kan liggje i vassoverflata og sjå rundt seg utan å løfte hovudet over vatn. Berre augo og øyro stikk opp.

Ord å snakke om: snute • angripe • die • langhåra

Oppgåver

- 1 Kva andre namn har haverten?
- 2 Beskriv korleis haverten ser ut.
- 3 Kvar lever haverten?
- 4 Korleis jaktar haverten?
- 5 Når begynner ungane til haverten å symje?
- 6 Kva trur du er grunnen til at haverten ikkje begynner å symje før han har bytt pels?

Kvalross

Vitskapleg namn:
Odobenus rosmarus (lat.)

Utsjånad

Kvalrossen er den største av dei arktiske selane med ei lengd på 4,5 meter og ei vekt på 2000 kilo. Både hannar og hoer har støyttenner som veks heile livet.

Støyt-tennen kan bli 1 meter lange.

Dei er nyttige som framkomstmiddel og i slåstkampar. Som regel er det hannen med dei største støyttennene som leier klanen.

Levestad

Kvalrossar held saman i store flokkar i områda rundt Grønland. Dei lever nær kysten og like ved drivisen.

Mat

Dei kan dykke ned på 50 meter og rote i botnen med fram-luffane og barten etter skjel, mark eller fisk. Favorittmaten er muslingar. Han bruker den stive barten til å halde fast skjel mens maten i skjelet blir soge ut. I därlege tider et han sel.

Formeiring

Ein kvalross føder ein kalv kvart tredje år. Kalven kan symje like etter fødselen, men han forlét ikkje mora si før etter tre år.

Visste du?

Årringane på støyttenene fortel kor mange år ein kvalross er. Kvalrossen er svært nærsynt, men høyrer og luktar godt..

Ord å snakke om: støyttenner • muslingar • bart • årringar

Oppgåver

- 1 Kor stor og tung kan kvalrossen bli?
- 2 Kva er spesielt med støyttenene til kvalrossen?
- 3 Kva bruker kvalrossen støyttenene til?
- 4 Fortel korleis kvalrossen finn maten sin?
- 5 Kor lenge er kvalrossungen med mora si?
- 6 Korleis kan vi vite kor gammal ein kvalross er?

Grønlands sel

Utsjånad

Grønlandsselet har sølvfarga pels og svart ansikt. På ryggen har han eit svart felt som liknar ein sal eller ei harpe. «Harp seal» er det engelske namnet på selen. Han blir omtrent 2 meter lang og veg 200 kilo.

Vitskapleg namn:
Pagophilus groenlandicus (lat.)

Levestad

Grønlandsselet er flokkdyr. Dei finst berre i Arktis og trivst der det er drivis.

Mat

Grønlandsselet er god til å fange fisk, og i løpet av eit døgn et han rundt 4 kilo sild og lodde. Han et også blekksprut og skaldyr.

Formeiring

Grønlandsselet føder ungane rett på isen. Ungane får mjølk av mora si. Etter eit halvt år jaktar dei på sin eigen mat.

Dei nyfødde ungane er kvite og blir kalla kvitungar. Den kvite pelsen forsvinn etter 3–4 veker.

Visste du?

Grønlandsselet er den selen det finst flest av. Han er viktig for norsk selfangst. Når grønlandsselet er fullvaksen, blir han kalla sadelsel. Skinnet frå ein fullvaksen sel kan vere heile 1,4 m².

Ord å snakke om: sal • harpe • flokkdyr • spekkklager • m²

Oppgåver

- 1 Beskriv korleis grønlandsselet ser ut.
- 2 Kvifor trur du det engelske namnet er «harp seal»?
- 3 Kva er grønlandsselet spesielt godt til?
- 4 Kvar blir ungane til grønlandsselet fødde?
- 5 Korleis ser ungane ut når dei blir fødde?
- 6 Kvifor er grønlandsselet viktig for Noreg?

Storkobbe

Vitskapleg namn:
Erignathus barbatus (lat.)

Utsjånad

Storkobben er lett å kjenne igjen på grunn av dei lange bartane. Han blir derfor ofte kalla bartesel. Blåsel er eit anna namn på denne selen fordi skinnnet har blåleg skjær. Han kan bli 3,5 meter lang og vege opp mot 400 kilo.

Levestad

Han lever på drivisen i heile Arktis.

Han held seg stort sett åleine.

Mat

Livretten til storkobben er sniglar og skjel. Han dykker ned på havbotnen for å finne mat. Han et også blekksprut, krabbe, reker og torsk som han fangar i vatnet.

Formeiring

I paringstida lagar hannane ein «song» under vatn for å trekke til seg hoer. Storkobbar føder på drivisen om våren. Ungane diar mora si i cirka 3 veker.

Visste du?

Ein storkobbe kan bli heile 30 år gammal. Storkobben er trua av global oppvarming fordi han lever på drivisen. Dersom isen smelter, vil han ha problem med å overleve.

Ord å snakke om: bart • drivis • global • oppvarming • paringstida

Oppgåver

- 1 Korleis kan du kjenne igjen ein storkobbe?
- 2 Kva farge har pelsen til storkobben?
- 3 Kva er det vitskaplege namnet til storkobben?
- 4 Korleis finn storkobben seg ein kjærast?
- 5 Kva liker storkobben å ete?
- 6 Kvifor er storkobben trua?

Skrei

Utsjånad

Skreien er ein torskefisk som er lett å kjenne igjen på skjegget. Skreien er lengre og spissare i forma enn vanleg torsk. Han har også lysare mønster på kroppen enn vanleg torsk.

Vitskapleg namn:
Gadus morhua (lat.)

Levestad

Skreien lever i Barentshavet, der det er godt med næring. Vi seier at han beiter i dette området. Kvar vår sym skreien nedover langs norskekysten.

Mat

Skrei er ein rovfisk som et sild, lodde og brisling.

Formeiring

Når skreien er omrent 5 år, sym han frå Arktis og nedover norskekysten og gyter. Det betyr at han legg egg. Hoskreien legg egg som hannane sprøyer mjølke over for å befrukte. Eggene utviklar seg til yngel, som igjen blir til småfisk. Egg og yngel står i fare for å bli etne opp av andre fiskar og dyr som lever i havet.

Visste du?

Stripa som skreien har langs sida av kroppen sin, er eit sanseorgan. Ho er som eit kompass som fortel skreien kvar han er i havet. Ordet skrei kjem frå det norrøne ordet skreið, som betyr fisk som vandrar. Noreg sel mykje skrei til utlandet.

Ord å snakke om: næring • gyte • yngel • mjølke • kompass • sanseorgan

Oppgåver

- 1 Kva er det viktigaste kjenneteiknet på skreien?
- 2 Kva er forskjellen på skrei og vanleg torsk?
- 3 Kva meiner vi når vi seier at skreien «beiter»?
- 4 Kva betyr det «å gyte»?
- 5 Kvar gyter skreien?
- 6 Korleis kan skreien vite kvar han er?

Mose

Vitskapleg namn:
Bryophyta (lat.)

Utsjånad

Mose er ei plante. Dei er ofte små, men kan vekse tett i tett og danne eit «teppe» i landskapet. Om du ser nøye etter, kan du sjå at mosen består av ein stengel med blad.

Levestad

Mose veks veldig mange stader. Han veks i skog, myr og fjellandskap. Det finst cirka 25 000 ulike artar av mose i verda. I arktiske strøk finst det omtrent 100 ulike moseartar. Mose og lav er dei einaste plantene som finst i Antarktis. Det finst ikkje tre der.

Mat

Mosen syg til seg vatn frå omgivnadene, og er veldig god på å halde på fukt.

Formeiring

Mosen har små sporar som lett flyr med vinden, så han har god evne til å spreie seg. Nokre moseartar kan også reproduksere seg sjølv. Det betyr at når eit blad eller ei grein knekk av, kan dei vekse opp som ny mosestengel rett attmed.

Visste du?

I 2014 fann nokre britiske forskrarar 1500 år gammal mose godt nedgraven i permafrosten i Antarktis. Dei trudde mosen var død, men dei oppdaga at han enno levde. Mose toler mykje!

Ord å snakke om: stengel • spore • reproduksere • permafrost

Oppgåver

- 1 Kor mange ulike artar av mose finst det?
- 2 Kva består mosen av?
- 3 Kor mange ulike artar av mose finst det i arktiske strøk?
- 4 Korleis formeirar mosen seg?
- 5 Kvar veks det mose?
- 6 Kva fann nokre britiske forskrarar i 2014?

Lav

Lichenes = lav på latin.
Lav tilhører ei soppgruppe som
har det latinske namnet *Ascomycota*.

Utsjånad

Lav er ei plante som er sett saman av ein sopp og ein alge.
Dei lever i symbiose. Det betyr at dei har nytte av kvarandre.

Levestad

Lav finst overalt i Noreg, både ved kysten og på høge fjell.
På Svalbard og i arktiske strøk i nord og sør kan ein finne lav.
Lav kan bruke svært lite krefter på å overleve, og dei toler
langvarig tørke. Derfor kan lav vekse der andre planter ikkje
kan klare seg. Det finst over 16 000 artar av lav. I Antarktis er
det registrert 200 artar av lav.

Mat

Soppen fungerer som eit drivhus for algen og vernar han mot
farleg lys frå sola. Soppen tek opp mineral og vatn som algen
også har bruk for. Algen lagar sukker av sollyset som soppen
har bruk for. Slik veks dei og lever saman.

Formeiring

Lav formeirar seg ved at delar av lavet fell av og blir ført bort
med vinden. Det vil feste seg til eit underlag og veks ut til nye
planter.

Visste du?

Lav veks sakte, og nokre artar kan bli tusenvis
av år gamle. Lav kan slutte å vekse dersom
ufta blir veldig forureina. Før i tida blei lav
brukt i matlaging, medisin og tekstilfargning.

Ord å snakke om: symbiose • drivhus • mineral

Oppgåver

- 1 Kor mange ulike artar av lav finst det?
- 2 Kva består lav av?
- 3 Kva meiner vi med symbiose?
- 4 Forklar korleis soppen og algen hjelper kvarandre.
- 5 Kva er det som gjer at lav toler langvarig tørke?
- 6 Kor gammal kan lavet bli?

Moskusfe

Vitskapleg namn:
Ovibos moschatus (lat.)

Utsjånad

Moskusfe er eit kraftig klauvdyr. Dei har tjukk, langhåra brun pels. Både hann- og homoskusen har horn, men hos mannen er horna vaksne saman over panna. Dei to horna krummar seg som ein U langs kinnet. Moskusoksen har ein pukkel bakom skuldrene. Ein moskus kan bli 2 meter lang og vege opptil 450 kg. Dei har korte kraftige bein.

Levestad

Moskusfe lever i flokk på Grønland og i Canada. I Noreg lever det moskus på Dovrefjell som er henta frå Grønland. Dei toler den sterke kulda godt.

Mat

Moskusen er drøvtyggjar. Det betyr at dei tygg maten fleire gonger etter at han er svelgd. Moskusen et gras, planter og små buskar. Om vinteren grep han gjennom snøen for å finne mat.

Formeiring

Moskusfe parar seg på slutten av sommaren. Han får ein kalv annakvart år. Moskusfe er eit paddedyr, så kalven får mjølk av mora si.

Visste du?

Sjølv om moskusen er stor og tung, kan han springe i 60 km/t. Han klatrar lett opp bratte fjellsrentar.

Ord å snakke om: klauvdyr • horn • drøvtyggjar • pukkel • krumme • km/t

Oppgåver

- 1 Beskriv korleis moskusoksen ser ut.
- 2 Kva betyr det at moskusoksen er eit klauvdyr?
- 3 Korleis kom moskusen til Noreg?
- 4 Kva betyr det at moskusen er drøvtyggjar?
- 5 Kva et moskusen?
- 6 Kor fort kan ein moskus springe?

Polarrev

Vitskapleg namn:
Vulpes lagopus (lat.)

Utsjånad

Polarreven er godt tilpassa eit kaldt klima. Vinterpelsen er kraftig og isolerer mot kulda. Det finst to typar polarrev, nemleg kvitre og blårev. Blåreven har blåleg pels som blir gråsvart om vinteren og mørkebrun om sommaren. Kvitreven er heilt kvit om vinteren og gråvit om sommaren. Polarreven blir ikkje større enn 55 cm og veg omrent 5 kilo. Reven har kort snute og små øyro.

Levestad

Polarren lever i heile det arktiske området. Blåreven lever stort sett i område med lite is og snø ute ved kysten. Her gir den mørke pelsen god kamuflasje. Kvitreven lever i fjellet og i snødekte område og blir kamuflert av den kvite pelsen.

Mat

Kvitreven et sel, sjøfugl, egg og åtsel av sel og reinsdyr. Blåreven et mest fisk, krepsdyr, sniglar, fugleegg, insekt og harar.

Formeiring

Polarreven har same make heile livet. Hoa føder 2–10 kvelpar kvar vår. Kvelpane forlèt hiet når hausten kjem. Det er mange av kvelpane som dør når dei forlèt hiet.

Visste du?

Polarreven blir også kalla fjellrev eller arktisk rev. Han er i slekt med raudreven, men øyro til polarreven er mykje rundare.

Ord å snakke om: sommarpels • vinterpels • kamuflasje • make

Oppgåver

- 1 Kva to typar polarrev finst det?
- 2 Kvar lever kvitreven?
- 3 Kvar lever blåreven?
- 4 Kva et kvitreven og blåreven?
- 5 Korleis skil polarreven seg frå den vanlege raudreven?
- 6 Kva andre namn har polarreven?

Raudnebbterne

Vitskapleg namn:
Sterna paradisaea (lat.)

Utsjånad

Raudnebbterne har fått namnet sitt fordi ho har eit flott, raudt nebb. Ho er også lett å kjenne igjen fordi ho har ei svart «hette» på hovudet og korte oransje bein. Fuglen er liten og lett. Han veg berre 125 gram.

Levestad

Om vinteren held raudnebbterna til i havområda rundt Antarktis. Om sommaren flyr ho heile vegen opp til arktiske strøk. I august flyr ho tilbake til Antarktis igjen.

Mat

Raudnebbterner lever av småfisk. Dei er svært dyktige til å få auge på fisk i vatnet. Dei stuper rett ned og fangar fisken med nebbet.

Formeiring

I juni kvart år hekkar raudnebbterna i Arktis. Reiret lagar ho av småstein. Ho legg 1–3 egg. Både mannen og hoa rugar på eggene i 21 dagar. Etter klekking får ungane mat av begge foreldra. Ungane kan fly etter 3–4 veker i reiret.

Visste du?

Raudnebbterne har «verdsrekord» i å fly langt. Dei kan fly heile 40 000 km i eitt strekk. Om sommaren får dei midnatts-sol i Arktis, og om vinteren får dei sol heile døgnet i Antarktis også. Fiendane til raudnebbterna er isbjørn, polarrev og polarmåsar.

Ord å snakke om: hette • Arktis • Antarktis • hekke • reir • fiende

Oppgåver

- 1 Kva kjenneteikn har raudnebbterna?
- 2 Kor mykje veg ei raudnebbterne?
- 3 Kvar lever raudnebbterna?
- 4 Kor mange veker rugar raudnebbterna på eggene?
- 5 Kor langt kan raudnebbterna fly i eitt?
- 6 Kvifor flyr raudnebbterna mot midnattssola i nord og sør, trur du?

Dyreplankton

Blir også kalla zooplankton

Dyreplankton er eit samleord for mange ulike artar, slik som kril, hoppekrepss, raudåte, tanglopper og maneter. Alle desse er ein svært viktig del av dyrelivet i arktiske strøk. Dei er nemleg mat for fleire artar. Også larvar av fisk, krepsdyr og muslingar blir rekna som dyreplankton.

Utsjånad

Dyreplankton er veldig små vasslevande dyr som driv fritt omkring i havet. Dei kan ikkje symje, men svever av garde dit vatnet fører dei.

Levestad

Dyreplankton lever både i arktiske og i antarktiske strøk.

Mat

Dyreplankton lever av eincella planteplankton og kiselalgar.

Formeiring

Dyreplankton er ei stor gruppe med heilt ulike artar, og dei formeirar seg heilt ulikt.

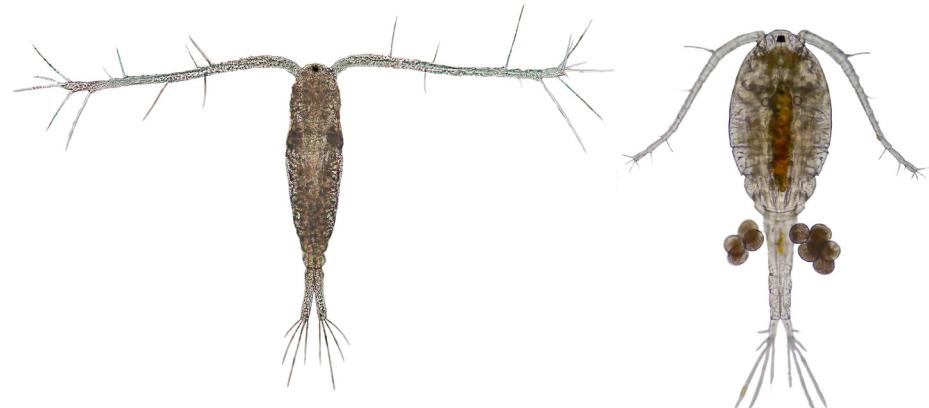
Visste du?

Dyreplankton er ei svært viktig matkjelde for dei fleste fiskar og sjøpattedyr. Døde dyreplankton fell til botnen og blir næring for ulike artar som lever der.

Ord å snakke om: eincella, planteplankton, dyreplankton, algar, matkjelde

Krabbelarve

Hoppekrepss

Oppgåver

- 1 Nevn namn på noen dyreplankton.
- 2 Hva kan vi også kalle dyreplankton?
- 3 Hvorfor er dyreplankton viktig for andre dyrearter?
- 4 Hvordan beveger dyreplankton seg?
- 5 Hva spiser dyreplankton?
- 6 Hva skjer med døde dyreplankton?

Bleksprut

Vitskapleg namn: *Cephalopoda* (lat.)

Utsjånad

Blekspruten er eit blautdyr. Det betyr at han ikkje har skelett. Hovudet til blekspruten er stort, og han har åtte eller ti lange fangarmar (tentaklar) med sugekoppar. Munnen til blekspruten kan minne om eit papegøyenebb. Nokre bleksprutar er små som ein fingernagl, mens nokre kan bli over 13 meter.

Levestad

Blekspruten lever i alle hav. Blekspruten har mange fiendar og er mat for mange dyr som lever i og ved havet.

Mat

Alle bleksprutar er rovdyr. Dei et hummar, krabbar, blåskjel i tillegg til fisk. Dei er ekstremt gode til å kamuflere seg og gå i eitt med omgivnadene. Slik kan dei komme svært overraskande på byttet sitt.

Formeiring

Hoa kan leggje over 200 000 egg som ho vaktar. Ho viftar heile tida nyt oksygenrikt vatn over dei. Når eggna blir klekte, blir dei til skyer av bitte små larvar som flyt rundt i vatnet.

Visste du?

Bleksprutar har ni hjernar. Dei har éin stor sentralhjerne i tillegg til éin mindre hjerne i kvar av dei åtte armane. Dei blir kalla bleksprut fordi dei sprøyter ut svart blekk når dei er trua. Bleksprutar sym baklengs. Dei bruker kroppen som ein jetmotor. Bleksprutarten som lever langs norskekysten, blir kalla akkar.

Ord å snakke om: blautdyr • tentakel • sugekopp • rovdyr • kamuflere
fiende • omgivnadene • oksygenrikt • sentralhjerne

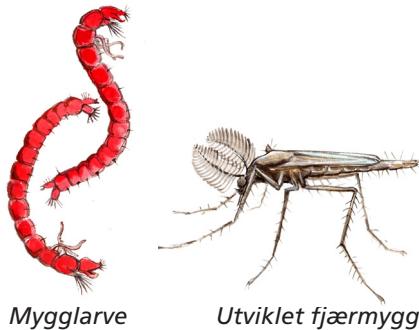
Oppgåver

- 1 Kva kallar ein dyr som ikkje har skelett?
- 2 Kva er ein tentakel?
- 3 Beskriv utsjånaden til blekspruten.
- 4 Kva er grunnen til at dei har fått namnet sitt?
- 5 Fortel kva du synest er mest spesielt med blekspruten.
- 6 Teikn ein bleksprut.

Fjørmygg

Utsjånad

Ein mygg er eit insekt som dei fleste kjenner til. Han syg blod frå dyr og menneske med den lange snabelen sin. Myggen har seks bein og store vengjer.

Vitskapleg namn:
Chironomidae (lat.)

Levestad

Fjørmygg er den einaste myggarten som lever i arktiske strøk. Det er enorme mengder mygg i Arktis.

Mat

Ein hannmygg et nektar, mens homyggen syg blod frå dyr for å gi næring til eggene sine. Fjørmyggen syg blod frå nyfødde reinsdyrkalvar. Dei har tynn pels. Fjørmyggeggene blir klekte omrent samtidig som reinsdyra får kalvar.

Formeiring

Fjørmyggen legg egg i grunne smeltevassdammar. Der blir eggene klekte og blir til mygglarvar. Desse heng i overflatehinna under vatnet. Mygglarven forpupper seg. Etter omrent ei veke blir puppa klekt, og ut flyr ein fullt utvikla fjørmygg. Hovudfienden til mygglarvar er vasslevande biller.

Vissste du?

Ein temperaturauke på 2 °C vil gi minst 50 prosent større myggsvermar i arktiske strøk. I arktiske strøk kan ein sverm av mygg dekke den nakne huda din på få sekund.

Ord å snakke om: snabel • suge • nektar • næring • forpuppe seg
overflatehinne • sverm • prosent

Oppgåver

- 1 Kvifor trur du det finst så mykje mygg i arktiske strøk?
- 2 Sjå på biletet. Kvifor trur du myggen blir kalla fjørmygg?
- 3 Kva myggart lever i arktiske strøk??
- 4 Kvifor syg homyggen blod?
- 5 Kvar legg myggen eggene sine?
- 6 Kva kan skje med myggen dersom temperaturen aukar?